

predstavlja bit otačke antropološke misli, a što će kasnije biti posebno naglašeno na Drugom vaticanskom koncilu (GS 22). Zbog svega rečenoga, autorica Golubović s pravom ističe da Kierkegaardova antropologija/egzistencijalizam s pravom dobiva pridjev »kršćanska/i«.

S obzirom na predmet i tematiku kojom se bavi, djelo je namijenjeno prije

svega filozofskom, ali i teološkom krugu znanstvene javnosti. U odnosu na postojeću literaturu na hrvatskom jeziku koju autorica navodi i kojom se koristi u svojem djelu, njezin rad predstavlja kvalitetan i siguran doprinos filozofskom/teološkom krugu čitatelja hrvatskoga govornog područja.

Richard Pavlič

Mato ZOVKIĆ, *Poziv biblijskih proroka, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2012., 299 str.*

U knjizi *Poziv biblijskih proroka* prof. dr. Mato Zovkić iz Sarajeva ponudio je »egzegetsku analizu i teološko značenje sedam starozavjetnih i četiri novozavjetna proroka«. Od starozavjetnih proroka Zovkić se odlučio za Mojsija i Iliju, kao dva starozavjetna stupa, zatim Amosa, Izaiju, Jeremiju, Deuteroizaiju, Tritoizaiju te novozavjetne proroke: Isusa, Pavla, ivanovskog Starješinu i Ivana, autora Knjige Otkrivenja.

U predgovoru knjige Zovkić obrazlaže zašto se odlučio za obradu te teme. Tijekom redovnog teološkoga studija, potom poslijediplomskoga te konačno profesorskoga rada u njemu je sazrijevala potpunija slika proroka da bi na kraju ponudio i jedan seminar studentima pod naslovom *Poziv biblijskih proroka*. Sam autor ističe da je želio da knjiga bude s jedne strane znanstvena, a s druge razumljiva i pristupačna širem krugu čitatelja.

Strukturu knjige čini dvanaest poglavlja od kojih jedanaest poglav-

lja obrađuje jedanaest proroka, a prvo se bavi izvještajima o pozivu biblijskih proroka. Knjiga ima bogat popis upotrijebljene literature (jedanaest gusto tipkanih stranica), kao i kazalo autora. Poslije svakoga poglavlja nalazi se zaseban popis literature kojom se autor koristio u tom poglavlju.

Metoda koju Zovkić rabi u prikazu poziva proroka sastoji se u opisu povijesnoga konteksta pojedinoga proroka, a potom na temelju izabranih tekstova o pozivu analizira posebnost poziva i poslanja svakoga pojedinačnoga proroka. Sve to potkrepljuje značajnom literaturom domaćih i stranih autora čime knjiga dobiva na vrijednosti i znanstvenoj težini. Treba isto tako istaknuti da je diskurs knjige takav da ga mogu razumjeti i oni koji nisu previše teološki obrazovani, jer su jezik i stil jasni, a rečenica po svojoj konstrukciji jednostavna.

U prvome poglavlju autor izlaže temeljne pretpostavke istraživanja o

pozivu za proroke. Pritom Zovkić prihvaća mišljenja bibličara da su tekstovi o pozivu za proroka »sastavljeni prema određenoj literarnoj i teološkoj shemi unatoč različitom kontekstu i povijesnim prilikama svakoga od onih pozvanih« (str. 8). Zovkić tu shemu razlaže ističući pojedine njezine elemente: Bog oslovljava najavljujući proroku zadatak u obliku naloga u imperativu, Bog odbacuje prigovor proroka o nedoraslosti pozivu i obećava mu svoju pomoć u vršenju proročke službe. Vrlo često Bog proroku daje i znak. Zovkić nalazi naznake te sheme u Izl 4 i 6, te u Iz 6.

U Novom zavjetu Zovkić vidi odjek proročkoga poslanja u Lukinu evanđelju gdje navodi tri događaja koja se odnose na Isusov poziv: pokorničko krštenje na rijeci Jordanu, gdje sam Bog objavljuje da je Isus njegov ljubljani Sin; u programatskom nastupu u sinagogi u Nazaretu, gdje Isus označuje svoje poslanje kao naviještanje radosne vijesti siromasima (usp. Lk 4,16-30) i Isusov poziv na obraćenje, što predstavlja stalni refren starozavjetnih proroka.

Zovkić Pavlovo obraćenje i susret pred Damaskom s uskrslim Kristom iščitava u kontekstu starozavjetnih susreta pojedinaca s Bogom i poziva i poslanja koje je iz toga susreta slijedilo. Sam, pak, Pavao svoje poslanje i poziv interpretira u okviru Jeremijinih riječi o izabranju još u utrobi majke da bi bio apostol i drugih, tj. nežidova. Zanimljivo je da Luka ubraja Pavla među proroke u Antiohiji (usp. Dj 13,1).

S obzirom na osobu koju Zovkić predstavlja kao Starješinu, a oslanja se na Prvu Ivanovu poslanicu i Drugu Ivanovu poslanicu, Zovkić tvrdi kako je sa znanstvenog gledišta teško utvrditi o kome se radi, ali se ipak priklanja tradiciji da je posrijedi »ljubljeni učenik« kojega je prva kršćanska zajednica identificirala s Ivanom apostolom. A autor Knjige Otkrivenja predstavlja se kao Ivan vidjelac na otoku Patmosu.

U drugome i trećem poglavlju Zovkić obrađuje velikoga Mojsija i Iliju, proroka IX. stoljeća pr. Kr. Autor je dosta prostora dao Mojsiju, stupu Staroga zavjeta, koji je svojim likom i djelom obilježio starozavjetnu biblijsku poruku. Ponajprije, Zovkić raspravlja o povijesnosti egipatskoga ropstva i oslobođenja. Šutnju egipatskih pisaca o izraelskim doseljenicima Zovkić interpretira činjenicom da su u Egiptu Izraelci bili u zanemarivu broju, a o izlasku iz Egipta njihovi pisci šute zato što ne žele navoditi nešto što je bilo nepovoljno za Egipćane.

Autor potom obrađuje neke tekstove koji se odnose na Mojsijev poziv i poslanje (usp. Izl 3,1 – 4,18). Bog objavljuje svoje ime Mojsiju i daje mu zadatak da ide osloboditi i izvesti njegov narod iz Egipta, jer je Bog čuo vapaje i krikove naroda, vidio je njihove nevolje, bile su mu poznate sve tegobe pa ga je odlučio izbaviti. Osim imena, Bog Mojsiju objavljuje i svoj plan spasenja (usp. 3,16-22). Mojsije nastoji, kao i proroci kasnije, otkloniti od sebe Božji poziv i poslanje, ali Bog mu obećava pomoć i daje mu Arona,

njegova brata, kao pomoćnika u izvedbi djela oslobađanja.

Svakako je zanimljiv Zovkićev prikaz Mojsijeva lika i djela u židovstvu, kršćanstvu i islamu. Bog je u židovstvu »posrednik saveza, prorok, zakonodavac i zagovornik« (str. 39), a za Siraha Mojsije je mudrac. Današnji židovski biblijski stručnjaci priznaju da o Mojsiju nema neovisnih podataka iz nekih drugih izvora, osim iz Biblije. Kršćanstvo je prihvatilo židovsku Bibliju pa prema tome i Mojsijevu ulogu u njoj, ali je ono relativiziralo Mojsijevu ulogu Isusovim dolaskom i naukom. U islamu je Mojsije (Musa) bio učitelj koji je donio Tevrat (Toru), koju priznaju i muslimani, te tako sve tri religije postaju religije Knjige.

O proroku Iliji Zovkić govori kao proroku koji je imao zadaću usaditi vjeru otaca u poljodjelsku kulturu. Ilija nije napisao knjigu koja bi bila pod njegovim imenom, ali je deuteronomistički pisac skupio pripovijesti o Iliji i uvrstio ih na kraj Prve knjige o Kraljevima te na početak Druge knjige o Kraljevima. Ilija je poslan pročistiti vjeru svojih otaca i unijeti iskustvo povijesnoga Boga u poljodjelsku kulturu u vrijeme kralja Ahaba. Ilija je učinio veliko djelo jer je pomirio sliku Boga spasitelja sa slikom Boga stvoritelja.

Prorok Amos je prikazan kao čovjek koji se zauzima za socijalnu pravdu u svojem vremenu. Iako je potjecao iz Južnoga kraljevstva djelovao je u Sjevernome kraljevstvu, i to u VIII. stoljeću pr. Kr. Opis svojega poziva Amos predstavlja s krasnom metaforom: »Lav riče: tko da se ne

prestravi? Gospod Jahve govori: tko da ne prorokuje?« Gospodin ga je jednostavno uzeo od stada u svoju službu. Poznata su Amosova viđenja, govor protiv stranih naroda, ali i protiv Izarela. Gospodin skrbi za pravednost i na međunarodnom i na nacionalnom planu.

Govoreći o proroku Izaiji, Zovkić najprije razlaže povijesno-kritički problem oko Izaijine knjige koja se praktički dijeli na tri knjige i pripisuje različitim piscima i to u različito vrijeme. Nakon toga autor stavlja prvoga Izaiju u povijesni kontekst asirske ugroze Judeje. Oslanjajući se na tekst u Iz 6, Zovkić obrađuje Božju teofaniju i Izaijino poslanje za proroka. Autor ne zaobilazi ni Emanuela, koji se također spominje i u Novome zavjetu.

Proroka Jeremiju Zovkić obrađuje u okviru zadaće u kojoj Jeremija poziva na obraćenje naroda pred nastup i nakon nacionalne katastrofe. Prikazujući povijesni kontekst Jeremijina poziva i djelovanja, autor se zadržava na tekstu Jr 1,3-19 i 16,1-4. Zanimljivo je da Zovkić u pozivu proroka Jeremije analizira i petu Jeremijinu ispovijest (usp. Jr 20,7-18) i tom tekstu daje dosta prostora i značenja.

U sedmome i osmome poglavlju svoje knjige Zovkić prikazuje nepoznate autore dvaju dijelova Izaijine knjige koji se pripisuju Deuteroizaiji (Iz 40 – 55) i Tritoizaiji (Iz 56 – 66). Deuteroizaija je živio i djelovao u babilonskom progonstvu među vlastitim narodom sredinom VI. stoljeća pr. Kr., pripremajući narod na povratak u Jeruzalem i na početak obnove. Bit će to novi izlazak na čelu

kojega će biti sam Bog. Značajne su četiri pjesme o Sluzi Gospodinovu koje su poslužile novozavjetnim piscima da orišu Isusov lik, poslanje, djelo i sudbinu.

Tritoizaija je djelovao u Jeruzalemu neposredno nakon što su se vratili prvi povratnici iz Babilona u Jeruzalem pa su njegovi tekstovi puni izreka koje se odnose na poteškoće povratnika i probleme na koje su naišli. Taj prorok traži da se u narodu ostvaruje pravda i pravo, a Boga prikazuje kao oca i majku.

Kao što je već rečeno, Zovkićeva je knjiga specifična po prikazu novozavjetnih likova kao proroka, što i nije baš uobičajeno. Na prvome je mjestu prikazao Isusa analizirajući dosta tekstova koji o tome govore. Navodi Lukin tekst o proroku koji usta među nama ili da je sam Isus za sebe izjavio da ne priliči da prorok umre izvan Jeruzalema. Ivanovo krštenje Isusa na Jordanu predstavlja na određeni način Isusovo poslanje. U svojim analizama Zovkić se kao dobar poznavatelj Luke u analizi mnogih tekstova upravo oslanja na Lukino evanđelje.

Pavla Zovkić također ubraja među proročke likove potkrepljujući svoje tvrdnje Pavlovim tekstovima, koji se odnose na vlastiti poziv i poslanje upravo nežidovima. Ponajprije je to tekst iz Poslanice Galaćanima (1,13-21), u kojem se Pavao brani od optužaba i ukazuje na činjenicu da ga je sam Isus poslao navješćivati evanđelje. Tu su također i tekstovi iz Poslanice Filipljanima (3,3-10), Prve Korinćanima (9,1-6.14-16) i Poslanice Rimljanima (1,5-15; 15,15-24).

Zadnja dva poglavlja odnose se na ivanovsku predaju o Starješini koji ima zadaću u vjericima podržavati zajedništvo s Bogom i međusobno, kao i o autoru Otkrivenja koji se naziva Ivan i donosi »riječi proroštva«. Starješina bi mogao biti neki Ivanov učenik koji utvrđuje vjernike u vjeri u Isusa Krista. U analizi autora Otkrivenja Zovkić polazi od činjenice da apokalipse kao djela imaju anonimne autore, što je bilo u skladu s načinom apokaliptičkog prikazivanja događaja. Ivan, vidjelac, tvrdi Zovkić, »piše s namjerom da spis bude čitan na liturgiji zajednice« (str. 253). Nakon analize tekstova Otkrivenja Zovkić završava: »Autor Otkrivenja osjećao se nadahnutim prorokom koji je nadležan pomagati kršćanskoj braći i sestrama u čitanju znakova vremena. Iz njegova pisanja i razumijevanja proizlazi da proročko obilježje Crkve ostaje kao trajno svojstvo i zadaća« (str. 277).

Zovkićeva knjiga zanimljiva je po tome što spaja proroke Staroga zavjeta i Novoga zavjeta pokazujući da se proroštvo nije »utrnulo« s prestankom starozavjetnih proroka, nego da je nastavilo živjeti s drugim zadaćama i u »novome eonu« s Isusom i poslije njega te da značajke toga proroštva prelaze i na Crkvu koja bi trebala biti znakom novoga vremena, na što upućuje i Drugi vatikanski koncil.

Govoreći o prorocima Zovkić ne ideologizira, niti od njih pravi ideologe, nego ih smješta u povijesni kontekst, a njihov poziv i poslanje iščitava iz odabranih tekstova koje analizira i oslobađa

poruku kako za tadašnje tako posredno i za današnje vrijeme. Kao iskusan bibličar Zovkić zna da je potrebno povezivati poruku i kontekst djelovanja te da jedino u toj simbiozi može doći na vidjelo prava poruka, i da će se moći vidjeti njezino istinsko značenje. Knjiga Mate Zovkića *Poziv biblijskih proroka* obogaćuje našu literaturu

o prorocima i predstavlja dobar priručnik za studente, ali i sve druge koji bi željeli ući dublje u proročki fenomen i iz njega iščitavati poruku za današnje vrijeme. Jednostavnost jezika i jasnoća misli preporučuju knjigu i širokom krugu čitatelja.

Božo Lujić

Marijan KOREN, *Komunikacija s Transcendentnim, Križ*, 2008. str. 245.

Autor knjige *Komunikacija s Transcendentnim* svećenik je mr. sc. Marijan Koren, župnik župe Uzvišenja sv. Križa u Križu. Kao što sam autor ističe, ova knjiga predstavlja bilancu tridesetogodišnjeg svećeničkog rada kao i dugogodišnjeg bavljenja filozofskim i teološkim temama. Središnja je kategorija ovoga djela, kao što to i sam naslov sugerira, »komunikacija« koju Koren razumije kao »uzrok ljudskog postojanja«. U tom smislu, *Komunikacija s Transcendentnim* skicira »jedno moguće viđenje čovjeka i njegova odnosa s Bogom, što nazrijevamo na osnovi istraživanja komunikacije i otkrića u neuroznanosti, posebno u razdoblju dekade ljudskog mozga«. Znači, autoru je stalo do »usaglašavanja« uvida kršćanstva i suvremene znanosti s obzirom na čovjeka i značenje komunikacije za njegovu egzistenciju.

Knjiga se sastoji od četiri dijela. Prvi dio, pod nazivom »Predmet komunikacije s Transcendentnim«, podijeljen je u četiri poglavlja. Prvo poglavlje: »Definiranje pojmova – Transcendentni – Bog filozofa«; drugo poglavlje: »Ljudsko

iskustvo o činjenici događanja komunikacije s Transcendentnim«; treće poglavlje »Tradicionalna filozofija o činjenici događanja komunikacije s Transcendentnim« i četvrto poglavlje »Divinae Illuminatio«. Kao što je i vidljivo iz naslova pojedinih podpoglavlja, autorova polazišta za »govor o komunikaciji s Transcendentnim« predstavljaju uvide klasične skolastičke metafizike, osobito naravne teologije i filozofske psihologije koji se nadopunjuju sa spoznajama iz psihologije religioznog doživljavanja. Pritom se temeljito obrađuju koncepcije »religioznog doživljavanja«, »religioznog iskustva« kao i iskustva »spoznaje Svetoga«, a sve to nastoji se razumijevati i tumačiti iz jedne antropološke perspektive. Naime, autor smatra da kombinacijom spoznaja različitih disciplina možemo zapravo pridonijeti »komunikaciji s Transcendentnim«. Svoju tezu autor dodatno eksplicira tumačeći još neke koncepte iz naravne teologije i kršćanske metafizike kao što je primjerice ideja božanskog prosvjetljenja.